

ALEXANDRU ZUB*

DISCURSUL UNIONIST ÎN CHEIE SERIALĂ**

O explicație interesantă a fenomenului Unirii întâlnim la A. D. Xenopol, neobositul polihistor, care și-a început cariera, la 1868, cu o pledoarie pentru *Cultura națională* și a încheiat-o, jumătate de secol mai târziu, ca luptător – chiar dacă minat de boală, ținuit la pat – pentru desăvârșirea Unirii. Între un moment și altul e o legătură lesne sesizabilă pentru cine urmărește activitatea militantului. Primul fusese, în fond, ocazia fericită de formulare a unui *credo* ce avea să-i lumineze întreaga existență. Fraza inițială, chiar, e revelatoare pentru debutul său cărturăresc, ca și pentru toată opera sa: „Trebuie bine să ne însemnăm, noi românii, că orice progres pe calea civilizațiunii nu are pentru noi o adevărată valoare decât întrucât se reflectează asupra naționalității noastre”¹.

Era un fel de a opta pentru o directivă susceptibilă să pună în miezul atenției propria națiune, privită în dezvoltarea ei globală, diacronică, o directivă căreia Xenopol i-a rămas fidel până la capăt. Din ea au decurs analizele cu privire la „starea noastră actuală”, seria de *Studii economice*, atât de moderne în concepția lor, demersurile practice de ameliorare a vieții celor nevoiași, iar mai presus de toate opera sa de istoric și gânditor, încheată spectaculos spre finele carierei². În tot ce a întreprins, pe tărâm cultural, științific sau politic, el a fost animat de aceeași unică idee: punerea în valoare, la modul optim, a virtuților poporului român, așa cum s-au manifestat ele în trecut și cum se manifestau încă în actualitatea cea mai vie.

Meditația pe marginea trecutului l-a dus, pe de o parte, la o serie de studii și sinteze istorice, iar pe de alta, la o concepție sistematică asupra istoriei însăși. El a identificat în desfășurarea faptelor înscrieri cauzale și a conceput, pe această bază, un întreg sistem explicativ, acele *Principii fundamentale ale istoriei* (1899) din care avea să se nască *La théorie de l'histoire* (1908). Tot ce se întâmplă în istorie, susținea filozoful, poate fi reprezentat prin *serii* evolutive, cu geneză, ascensiune și declin, potrivit unui principiu genetic care guvernează întreaga evoluție³.

O asemenea idee, aplicată la studiul propriei națiuni, l-a dus încă de la început, chiar dacă într-o formulare vagă, la concluzia că „un popor are putința de a trăi și a se dezvolta până ce a revărsat în lume tot cuprinsul său sufletesc”, cum afirma, la 1871, în cuvântarea festivă de la Putna, adăugând că, în ce-i privește pe compatrioții săi, aceștia

* Academician, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Academia Română – Filiala Iași.

** Text revizuit din „Luceafărul”, XXVI, 1983, 47, p. 1, 7; *CvL*, CL, 9 (263), noiembrie 2017, p. 24–26; „Expres cultural”, I, 11–12, noiembrie–decembrie 2017, p. 4.

¹ A. D. Xenopol, *Scriseri sociale și filozofice*, București, 1967, p. 77.

² Alexandru Zub, A. D. Xenopol, *biobibliografie*, București, 1973, *passim*.

³ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 217–231.

n-au avut încă putința să exteriorizeze acel conținut. De unde îndemnul ca „toți românii [...], fie ei din orice sferă, fie ei din orice țară, să lucreze neobosit, fiecare în parte și toți împreună, spre aflarea și răspândirea mijloacelor care vor putea să înlesnească înrădăcinarea credințelor, năzuințelor și speranțelor noastre comune în unul și același viitor”⁴. Credința într-un viitor comun, clar exprimată atunci, venea din veac și Xenopol n-a făcut decât să o rostească în fața unei adunări din care nu lipseau Kogălniceanu, Maiorescu, Slavici, Eminescu și alți mari oameni ai timpului, în culmea carierei sau numai la începutul ei. Acea „revărsare” de potențe etnice pe tărâmul culturii nu era decât o *serie*, marea *serie istorică* a oricărei comunități în epoca modernă. O judecată simplă l-a dus pe vorbitor la această formulare: „Fiindcă noi românii încă nu am desfășurat tot cuprinsul nostru sufletesc, avem dreptul de a trăi și putem spera în viitor”⁵. O lege a naturii se cerea astfel împlinită, nu de la sine, ci prin voința liberă a oamenilor, prin munca lor bine strunită în direcția aceluiași scop: „lucrare înceată, ca aceea a polipilor ce ridică insule din sânul oceanului, pe care apoi viața își așterne covorul său, iar nu ca aceea a furtunilor mării ce nalță într-o clipă cumplitii munți de spumă, ca iarăși să-i cufunde în latul ocean!”⁶

Printr-o asemenea metaforă, Xenopol își mărturisea preferința pentru o mișcare evolutivă, organică, sugerând totodată, consensual, procesul de acumulare ce anunță, în istorie, orice „eveniment” de seamă, orice fenomen cu semnificație aparte. „Lucrarea” sugerată, în direcția căreia invoca solidarități de tot felul, trebuia să fie însăși unitatea deplină a neamului său. Un arc peste timp leagă această imagine de străduința mai târzie de a explica procesul unificării românești ca fenomen istoric, mai întâi ca simplă restituție punctuală, apoi sistematic, făcând apel la ideea de *serie*.

Seria istorică a Unirii își avea originea departe în timp, în chiar romanizarea populației daco-getice și în eforturile noii sinteze etnoculturale de a-și păstra ființa în ciuda vitregiilor istoriei. Nu vom stăruii aici. Destul că în secolul al XIX-lea, care a însemnat resurecție peste tot în zonă, a apropiat mult această *serie* de ținta ei finală. Decelându-i rădăcinile îndepărtate și urmărindu-i „creșterea” în timp, istoricul a ajuns la mari studii privind secolul naționalităților: *Războaiele dintre ruși și turci* (1880), *Domnia lui Cuza Vodă* (1903), *Istoria partidelor politice* (1910), *Nicolae Kretzulescu* (1915), la care se adaugă luminosul discurs academic în care a evocat personalitatea lui *Mihail Kogălniceanu* (1895), precum și noua ediție, neîncheiată, a *Istoriei românilor din Dacia Traiană*. În aceste lucrări și în altele de mai mică amplitudine, Xenopol a avut ocazia să adâncească diverse aspecte ale complexului fenomen, ceea ce l-a ajutat a defini până la urmă, pe larg, marea serie a Unirii. Pe tărâm pragmatic (V. Maciu, V. Netea etc.), ca și sub unghiul explicației teoretice (O. Buhociu, V. Bulgaru, G. Toma, Al. Boboc, Z. Lateș, M. Popa etc.), contribuțiile sale au fost deja puse în lumină⁷.

Să notăm, aici, doar faptul că, dintre istoricii români, Xenopol a fost primul care s-a ocupat mai adânc de Unire și a tratat-o ca fenomen complex, multiseclar, cu implicații geopolitice, de la căutarea „instinctivă” a unor soluții de solidaritate defensivă în Evul Mediu, culminând cu marea acțiune a lui Mihai Viteazul, până la înfăptuirea ei în zona extracarpatină, la mijlocul secolului al XIX-lea. Seria deschisă astfel, incompletă

⁴ *Ibidem*, p. 211.

⁵ *Ibidem*, p. 206.

⁶ *Ibidem*, p. 216.

⁷ Vezi îndeosebi vol. *A. D. Xenopol. Studii privitoare la viața și opera sa*, ed. de L. Boicu și Alexandru Zub, București, 1972; Mihai Popa, *A. D. Xenopol filosof al istoriei*, București, 2007, p. 37–39.

pe tărâmul faptei, dar prelungită ideal în mintea istoricului până la realizarea unității depline, a căpătat un contur tot mai precis, fiind prezentată în marea sinteză pragmatică și în studii mai restrânse, unele de un interes cu totul remarcabil. Scoaterea Unirii de sub incidența hazardului pentru a-i găsi temeiuri în sfera necesității, ca „product” al unei lungi serii, e poate contribuția cea mai caracteristică a lui Xenopol în acest domeniu și ea se întemeiază mai ales pe ideea de *serie istorică*. Dorind să-și exemplifice sistemul de gândire printr-o analiză concretă, el a scris *Domnia lui Cuza Vodă* (1903), iar pentru străini un studiu pe aceeași temă în „Revue de synthèse historique” (1906).

Unirea constituie, în opera lui Xenopol, un capitol esențial, asupra căruia a revenit mereu. Obsesia aceasta l-a însoțit pe istoric și în vilegiatură, ca o umbră ineluctabilă, iscată din chiar solul patriei ideale, așa cum avea să se înfiripe aceasta doar la finele existenței cărturarului. Peregrin prin teritoriile aflate încă sub dominație străină, el schița, la Vatra Dornei, la Râșnov sau la Mehadia, gânduri privind destinul românesc ca o realitate organică, în afara oricărei segregării pasagere, o realitate ce se încheagă, triumfătoare, dincolo de neșanse geopolitice și de obstrucții ieșite din culisele diplomației. Istoricul visa, poposind în Mehadia, la clipa Unirii depline, simțind-o aproape, de vreme ce și exista în inimi. „Desigur că încordarea puterilor necesare pentru a prinde în un singur lanț viața noastră ca popor nu este încă pe deplin coaptă și că trebuie să așteptăm maturitatea rodului, pentru a-l culege”, încheia Xenopol, adăugând că atunci, când rodul se va fi copt, „nimic în lume nu-l va mai putea opri, nici piscurile Carpaților, nici uneltirile neamurilor străine”⁸. O atare concluzie era sprijinită nu doar de speranța legitimă a unui vechi militant pentru idealul național, ci și de convingerea omului de știință, îndelung verificată, că, în durata noastră, ideea Unirii forma o *serie istorică*, a cărei împlinire nu putea să mai întârzie mult timp. Intuise această desfășurare a lucrurilor demult, studiind trecutul românesc, a teoretizat-o apoi și i-a urmărit realizarea metodic, luând în seamă fiecare *serie* de fapte, pentru a ajunge, inferând, la o concluzie. A și sintetizat, în monografia dedicată lui Cuza Vodă, aspectul metodologic (cap. XVI), pentru a conchide că istoria aceluia interstițiu se lasă descifrată cel mai bine în lumina unei evoluții seriale. O asemenea perspectivă îl obliga pe istoric să se întrebe, integrând domnia respectivă în marea serie a redeșteptării: „S-a încheiat oare dezvoltarea politică a poporului român, cu punerea coroanei regale de oțel pe fruntea principelui Carol și nu mai are acest popor nici o dorință de îndeplinit, nici o țintă de urmărit?”⁹ Răspunsul nu putea fi decât negativ, iar pentru cititorii din pragul secolului al XX-lea el sugera limpede finalul seriei respective prin desăvârșirea unității de stat.

A. D. Xenopol a mai prins să vadă cu ochii acest final, după ce asistase, imobilizat de boală, la ororile războiului, nu fără a-și încuraja compatrioții și a interveni pe lângă prietenii săi francezi în interesul țării. O mare *serie istorică* se împlinea, odată cu viața cărturarului, care scrisese, într-o generoasă cadență: „Ca un fluviu adânc, în care se varsă toate râurile lăturalnice ale dezvoltării poporului român, curge marea serie a regenerării și redeșteptării neamului, a cărei rădăcini culturale se pierd în secolii mai îndepărtați, dar care începe a se arăta pe tărâmul politic de la pătrunderea domniilor naționale”¹⁰. Sfârșitul acestei serii, partea ei triumfală așa-zicând, coincidea oarecum cu traiectoria vieții lui Xenopol, desfășurată între discursul-program de la Putna și îndemnul la coeziune națională din anii marelui război de întregire. Sunt traiectorii ce

⁸ A. D. Xenopol, *Amintiri de călătorie*, Iași, 1901, p. 148.

⁹ Idem, *Scrieri sociale și filozofice*, p. 349.

¹⁰ Idem, *Domnia lui Cuza-Vodă*, II, Iași, 1903, p. 232.

se interferează semnificativ, iar de această interferență istoricul era cel dintâi conștient și cel mai dispus la explicații integrative. Căci dacă ideea Unirii a constituit, în durata românească, o idee-forță, un liant miraculos, cel ce a pus-o primul în lumină edificatoare, ca pe o *serie istorică*, i se atașa organic, sporindu-i, prin chiar acest fapt, relevanța.

UNIONIST DISCOURSE IN A SERIAL KEY
(Summary)

Keywords: syntheses, conception of history, causal series, A. D. Xenopol, genetic principle.

Meditation about the past led A. D. Xenopol, on the one hand, to a series of historical studies and syntheses, and on the other hand to a systematic conception of history itself. He identified causal series in the sequences of facts and conceived, based on that, a whole explanatory system, those *Fundamental Principles of History* (1899), which was going to result in *La Théorie de l'histoire* (1908). Everything that happens in history, the philosopher stated, could be represented by means of evolutive series, with a genesis, an ascension and a decline, according to a genetic principle that rules over the whole evolution. Xenopol confesses his preference for an evolutive, organic movement, suggesting at the same time, consensually, the accumulation process that announces, in history, every important "event", every phenomenon with some particular significance. The finality was to be the complete unity of its people. A bridge over time relates this image to his later effort to explain the process of Romania's unification as a historical phenomenon, first of all as a one-off reconstruction, than systematically, appealing to the idea of series. The unification represents, in Xenopol's work, an essential chapter, on which he kept on returning. This obsession accompanied the historian even when he was not home, like an unavoidable shadow, one born from the soil of his ideal motherland, that the scholar was going to see only towards the end of his life.